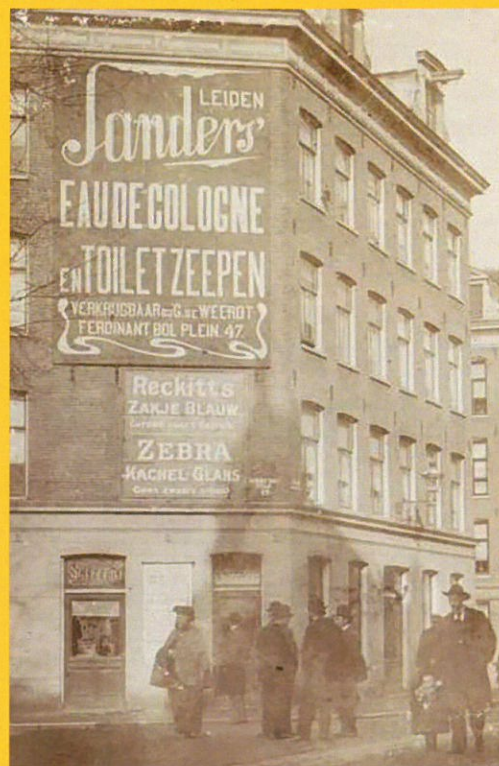

'Sanders, Leiden: eau de cologne en toiletzeepen' - dat is nog goed te lezen op een uit 1920 daterende foto, die zich in het Amsterdamse Stadsarchief bevindt. Het gaat om een reclamebord van het Leidse cosmeticabedrijf, indertijd te zien op de hoek van de Gerard Doustraat en de Ferdinand Bolstraat in Amsterdam. In later jaren moest het bord wijken voor een grote schildering van een kapperszaak, die er werd gevestigd.

Sanders, later Koninklijke Sanders, werd in 1851 opgericht als een zeepziederij door N.J. Sanders, apotheker van beroep. De fabriek zat eerst aan de Levendaal en later aan de Zoeterwoudseweg. Sanders verhuisde later uit Leiden naar Vlijmen.

Met dank aan Marc Stegeman, die de foto ontdekte.

STIELTZ

TIJDSCHRIFT OVER DE GESCHIEDENIS VAN WERKEND LEIDEN

€ 3,—

JAARGANG 25 NUMMER 3 september 2014

Erfgoed langs de weg

De geheimen van een wereldhaven

Leidse drukker 130 jaar

Van Nelle Fabriek werelderfgoed

Bent u geïnteresseerd in het Leidse en regionale Erfgoed en wilt u graag het beroemde Leids Jaarboekje gratis ontvangen, dan kunt u niet zonder het lidmaatschap van de Vereniging Oud-Leiden.

HISTORISCHE VERENIGING OUD LEIDEN

Opgericht 5 november 1902

De contributie bedraagt € 20,- per jaar; jongeren tot 25 jaar betalen slechts € 12,50. Door overmaking van dit bedrag op Postbankrekening 17 52 28 o.v.v. "nieuw lid" bent u lid van de Vereniging Oud-Leiden.

Postbus 917, 2300 AX Leiden, www.oudleiden.nl

slswonen
onderdeel van DUWO

Op kamers in Leiden?

Bezoekadres:
Rapenburg 33, Leiden

www.slswonen.nl

Je eigen thuis

Bouwbedrijf Paardekooper

Sedert 1881

In 1881 heeft Arie Paardekooper de fundamenten gelegd voor ons bouwbedrijf. Verweven met deze lange historie is de liefde voor het vak, vakmanschap, vertrouwen en natuurlijk altijd weer bouwen. Bouwbedrijf Paardekooper restaureert, renoveert en onderhoudt gebouwen.

- Lid van het NVOB
- Lid Bouwgarant
- Erkend Hoofdaannemer
- Erkend Leerbedrijf

Miening 41, 2381 GP Zoeterwoude
071-5801254
info@bouwbedrijf-paardekooper.nl

GERARD J. TELKAMP

historicus, redacteur, copywriter

opdrachtonderzoek & eindredactie

PUBLICATIEBUREAU KAMPONG

geschiedenis van
bedrijven, gebouwen en families

Tesselschadestraat 38-A,
2332 BL Leiden
071-5315747
gerardjtelkamp@hetnet.nl

Colofon

Stielz Jaargang 25 (2014) Nummer 3
ISSN 0928-9437

Stielz stond oorspronkelijk voor StielZaken als uitgave van de Stichting Industrieel Erfgoed Leiden (Stiel). Deze stichting ijvert voor de opsporing en behoud van monumenten van bedrijf en techniek in Leiden en omgeving. Stiel verstaat onder monumeten niet alleen oude fabrieken, maar ook winkels, pakhuisen, bruggen, stations en nutsbedrijven. Sinds de oprichting van de stichting in 1987 is dankzij haar inspanningen een groot aantal complexen op de plaatselijke en landelijke monumentenlijsten geplaatst. Verder onderzoekt en beschrijft Stiel de geschiedenis van Leiden als vooraanstaande industriestad. Met de ondertitel 'geschiedenis van werkend Leiden' gaat dit blad een stapje verder dan de formele doelstelling van de stichting: de beschrijving van de recente sociaal-economische geschiedenis van Leiden en omgeving.

Secretariaatsadres Stiel

Postbus 4021, 2301 RA Leiden. Tel. 071-5125877; e-mail: info@stiel-leiden.nl. Nieuwe donateurs, die ons werk willen steunen, kunnen zich voor minimaal € 15 per jaar aanmelden. Bedrijfsdonateurs betalen minimaal € 50 met recht op een advertentie in dit blad. Het verschuldigde bedrag kan worden overgemaakt op NL 53 INGB 0001 0393 91. Donateurs ontvangen het blad gratis. Losse nummers € 3,-.

Website Stiel:
www.stiel-leiden.nl

Redactie Stielz

Wibo Burgers, De Fruittuinen 70, 2132 NZ Hoofddorp, tel. 023-5632725, e-mail: wibo.burgers@wxs.nl. Stielz volgt de spellingregels van het Witte Boekje (Genootschap Onze Taal). De auteurs en de redactie hebben hun best gedaan de rechthebbenden van het illustratiemateriaal te achterhalen. Waar dit om praktische redenen of op korte termijn niet mogelijk bleek, kunnen de rechthebbenden zich wenden tot de redactie van STIELZ.

© STIEL. Bijdragen uit dit blad mogen na toestemming van de auteur worden overgenomen met volledige bronvermelding.

Distributie

Mevr. N. Bavelaar, Hugo de Grootstraat 28, 2311XX Leiden, tel. 071-5149863.

Druk

Labor Vincit, Leiden, www.drukkerijlaborvincit.nl

Ontwerp omslag

Donna Smith

Lay-out

Grafisch Bureau Christine van der Ven, www.christinevandervan.nl

Medewerkers aan dit nummer

Niek Bavelaar is 'huisfotograaf' van STIEL. Tel. 071-5149863; e-mail: njbavelaar@casema.nl. Henk Budel is bedrijfskundige en kunsthistoricus. Wibo Burgers is journalist en kunsthistoricus. Joop Gijsman is oud-ondernemer en penningmeester van STIEL. Gerard van Hees is voorzitter van STIEL. Gerard Telkamp is historicus.

Stielz komt tot stand dankzij steun van de volgende Leidse bedrijven
Dieben BV Beheersmij

Bestuur Stichting Industrieel Erfgoed Leiden
G. van Hees, voorzitter, T. van Houten, secretaris, J.J. Gijsman, penningmeester, mr. H.J. Korthof-Matze, tweede secretaris, mr. ir. L. Barendregt, ir. P. Buring, drs W.B. Burgers, mr. J.J. Turenhout.

Erevoorzitter: ing. drs H.J. Budel

Omslagfoto: het vroegere garagebedrijf van de bekende vervoersfirma Van Gend & Loos, aan de Rijnsburgersingel in Leiden. Het pand is uitgevoerd in de chalet-stijl en heeft de status van gemeentelijk monument.

VAN DE VOORZITTER

Willem II

Voordat ik naar Leiden trok woonde ik 13 jaar in Tilburg, de stad waar Koning Willem II een kasteel bouwde. De plaatselijke betaald-voetbalclub is ernaar vernoemd. Willem II gold als de Kunstkonink. In het Dordts Museum was dit voorjaar een tentoonstelling van alle kunst die hij had aangeschaft. Een eerbetoon? Op de tentoonstelling leerde ik dat deze kunst privé werd aangeschaft met geleend geld van de Staat. De schilderijen dienden als onderpand. Na zijn dood leverde dat te weinig op, waardoor zijn kinderen de erfenis wilden weigeren. Door verkoop van huizen en landerijen kon een deel van de collectie worden behouden.

Willem II had een goede reputatie. Hij nam als generaal in Engelse dienst deel aan de Slag bij Waterloo, waaruit hij gewond aan zijn schouder terugkwam, in de ogen van sommigen als de 'held van Quatre-Bras en Waterloo'. In zijn geliefde Tilburg werd zijn 'heldenrol' bijzonder gewaardeerd. Willem II was ook de koning die instemde met de plannen van Thorbecke in 1848 voor een nieuwe grondwet, waarin de constitutionele democratie werd vastgelegd. Dat gebeurde ook onder druk van de verschillende revoluties die op dat moment plaatsvonden in Europa. Willem II koos eieren voor zijn geld, in zijn eigen woorden: "Ik ben in één nacht van conservatief liberaal geworden."

Zijn reputatie werd echter behoorlijk aangetast door verwickelingen in de privé-sfeer. Geheel in de traditie van de familie had hij zes buitenechtelijke kinderen. Misschien nog wel ernstiger waren de vermoedens van homoseksuele escapades, wat in de eerste helft van de 19de eeuw natuurlijk veel wenkbrauwen deed fronsen. Hij selecteerde zijn dienaren met dit doel, waardoor ze moeilijk ontslagen konden worden. Later bleek dat hij ermee werd gechanteerd.

Hoe kom ik nu op dit verhaal, zult u zich afvragen. Voor de historische kalender 2015 van Oud-Leiden heeft STIEL onderschriften bij foto's van industrieel erfgoed geschreven. Voor een foto van wollendekenfabriek Zaalberg aan de Vestestraat las ik de geschiedenis van het bedrijf. Daarin kwam ook voor dat in een schilderij van de gewonde latere Koning Willem II bij Waterloo hij gewikkeld was in een deken met het embleem van het Leidse bedrijf Zaalberg. Uiteindelijk werd Zaalberg na verschillende fusies en overnames AaBe in Tilburg, waarmee we weer terug zijn in mijn vroegere woonplaats.

Het wordt trouwens een mooie kalender.

Gerard van Hees

INHOUD

- 4 Erfgoed langs de weg
- 7 Column Henk Budel
- 8 Het verhaal van Drukkerij De Bink
- 10 Rubriek Monument: Van Nelle Fabriek werelderfgoed
- 11 De geheimen van een wereldhaven
- 14 Ondergang dreigt voor Surinaams lichtschip
- 15 Nieuwe Erfgoedwet: betere bescherming
Verkeerstoren Ypenburg klaar voor hergebruik
- 16 Agrarisch erfgoed in de Hoge Mors
- 17 Uit Leiden & regio

ERFGOED LANGS DE WEG

Het gemotoriseerde wegverkeer ontwikkelde zich razendsnel vanaf het vroege begin van de twintigste eeuw. Die ontwikkeling leidde ook tot grote veranderingen in onze samenleving. In het spoor van de auto kwamen er wegen en bruggen, vrachtauto's en bussen. Verder verrezen er bouwwerken als garages, benzinestations, remises, viaducten, wegwijzers en motels.

Mobiel erfgoed, vooral de klassieke automobiel, wordt gekoesterd. Daarentegen bestaat er veel minder aandacht voor wat het aan het motorvoertuig-gerelateerd erfgoed wordt genoemd. Het zijn de in het kadertje hierboven genoemde zaken. Daar moet meer oog voor komen, meent de Werk-

Eens het garagepand van de vroeger zeer bekende vervoerder Van Gend & Loos aan de Rijsburgersingel in Leiden. De foto dateert van 2008.

Auto Palace was de naam van dit benzinestation in Nijmegen, in 1936 gebouwd in de stijl van het Nieuwe Bouwen naar een ontwerp van de architecten B.J. Meerman en J. van der Pijl in opdracht van Texaco. Het benzinestation is in 1977 buiten werking gesteld. Later diende het station, dat een rijksmonument is, als kantoor van een architectenbureau.

groep Motorvoertuig-gerelateerd Erfgoed. Samen met de Federatie Industrieel Erfgoed Nederland (FIEN) houdt deze werkgroep op vrijdag 3 oktober een studiedag over dit onderwerp in het ANWB-gebouw in Den Haag.

De historische infrastructuur van het vervoer van mensen en zaken over de weg, daar gaat het om. Die structuur staat voortdurend onder grote druk vanwege de eisen van gebruikers en de snel toenemende intensiteit van het verkeer. Wegen worden verbreed, er komen nieuwe bruggen. Grote objecten, zoals de brug over de Lek bij Vianen, zijn vrijwel altijd kansloos. Herbestemming is vaak niet mogelijk.

Dat is een extra handicap in vergelijking met ander erfgoed. Van de befaamde benzinestations van Dudok is er

Reclame voor DKW in het Haagse Statenkwartier. De foto dateert van de jaren negentig.

nog één in bedrijf (Groningen). In Terneuzen is een replica als make-laarskantoor in bedrijf. Voor garagebedrijven wil nog wel eens een herbestemming lukken en zo'n historische noot blijkt dan vaak een verrijking voor de (soms vernieuwde) omgeving.

De werkgroep, die de studiedag organiseert, meent dat professionals die de openbare ruimte tot hun werkterrein hebben, zoals architecten, stedenbouwkundigen, historici, beleidsmakers en erfgoed specialisten, zich bewust moeten zijn (of worden) van het belang van het behoud van dit erfgoed. (W.B.)

Bron

Peter Nijhof: Erfgoed dat beweegt! Waardering van de mobiele collectie Nederland. 2006.

Het vroegere garagebedrijf van H.J. Uphoff in Sassenheim, nu een dameskledingzaak.

6 weken
€ 3 per week
(stopt automatisch)

Profiteer nu!

- ✓ Nieuws uit uw regio de hele week waar en wanneer u wilt
- ✓ Iedere zaterdag een extra dikke weekendkrant
- ✓ Profiteer van 75% korting!

Leidsch Dagblad

www.leidschdagblad.nl/proef

BURGY
KLASSIEK BOUWEN

EXPOSITIE

30 AUGUSTUS 2014 TOT 1 MAART 2015

de groei van ons dorp

Kloppend hart tussen stad en land

Van Diepeningenlaan 110 2352 KA Leiderdorp
Tel: 071-5820381 www.leiderdorpsemuseum.nl

woensdag 14.00 - 17.00
zaterdag 10.30 - 12.30
zondag 14.00 - 16.00

Sponsors:

Schouten
Verpakking

Ouderwets Goed sinds 1967

www.schoutenverpakking.nl

telefoon 071 576 34 34

COLUMN - HENK BUDÉL

SCHANDAAL IN LEIDEN

Nederlands Industrieel erfgoed op één lijn geplaatst met de Akropolis in Athene, met Stonehenge in Engeland, met de Taj Mahal in India of met het Sidney Opera House in Australië? Ja zeker, de Van Nelle Fabriek Rotterdam is door de UNESCO aangewezen als werelderfgoed, op 20 juni 2014.

Toeval of niet, al op 1 juni had STIELZ in rood opgluende letters VAN NELLE'S KOFFIE THEE TABAK op de cover staan. Een magisch realistische foto van het in nachtzwart gehuld Van Nelle-pakhuis aan de Leidse Aalmarkt. De mooiste cover ooit van deze Leidse quarterly.

Het Van Nelle-pakhuis dateert, net als de Van Nelle Fabriek Rotterdam, uit 1926. Beide gebouwen behoren tot de vroegste voorbeelden van de architectuur van het Nieuwe Bouwen en beide zijn ontworpen door Architectenbureau Brinkman en van der Vlugt. Doordachte functionaliteit, niet knusse esthetiek, is wat de beide ontwerpen uitstralen.

In Rotterdam levert dat een gebouw op met enorme glasgevels die licht en uitzicht bieden aan vele honderden werknemers bij routinematige arbeid. In Leiden gaat het om opslag van thee en koffie, zodoende is het dragend staalskelet hier ingevuld met bakstenen geveldelen.

In Rotterdam staat het herbestemde maar ongeschonden werelderfgoed nu fier overeind. In Leiden resteert de treurigste en smerigste plek van de stad: "het gat van Van Nelle". Om onbegrijpelijke redenen sloeg men het Van Nelle-pakhuis in puin.

In 1976 gebeurde dat, tien jaar voordat STIEL werd opgericht, maar er was natuurlijk verzet. Drie Leidenaren schreven een vlammend, goed doortim-

merd protest, toch gaf de gemeente Leiden niet thuis. Het hoofd van Monumentenzorg, aldus het *Leidsch Dagblad*, antwoordde: "Vroeger is het beroemd geweest, maar tegenwoordig niet meer. Ik maak me meer zorgen voor wat er in de plaats komt" en liet vervolgens 38 jaar lang deze plek in het hart van de stad onbebouwd verzieken als vuilstortplaats.

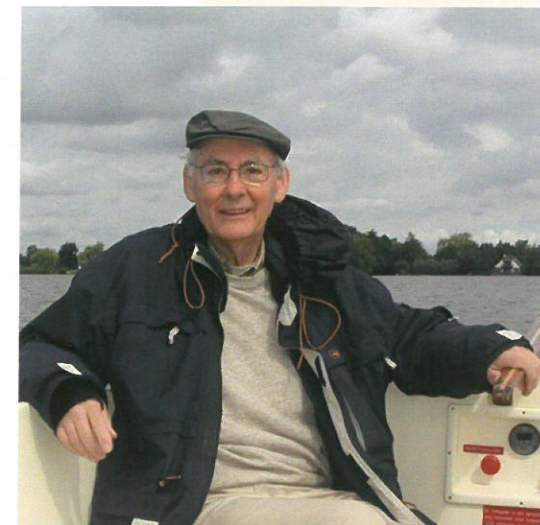
Door het hoofd van deze ambtenaar spookte waarschijnlijk wat ooit Heemschutters van de meest bekrompen soort aanvoerden: het Van Nelle-pakhuis is niet afgestemd op de omgeving. Natuurlijk niet, afstemming op de non-descripte aangrenzende gevels zou belachelijk zijn geweest en het Waaggebouw kon andere, maar ook markante architectuur, heel goed in zijn omgeving verdragen.

Het vergrijp uit 1976 is jammer genoeg verjaard. Het is te laat voor een aanklacht bij het Tribunaal voor Culturele Misdrijven in Den Haag. Overigens zou de Leidse ambtenaar, niet alleen op cultuur-historisch gebied, ontoerekeningsvatbaar worden verklaard.

Maar nu, maar nu, in 2014 krijgt het schandaal van Leiden een nieuw momentum door de Unesco-bekroning van de zeer verwante Van Nelle Fabriek in Rotterdam. De gemeente Leiden, die zijn ambtenaar een uitzonderlijk industrieel monument kapot liet maken, komt daar nu zelf niet meer mee weg.

Het Van Nelle-pakhuis moet herbouwd, de grond is al lang in eigendom van de gemeente, de tekeningen zijn beschikbaar in het archief van Van den Broek en Bakema en het taboe op volledige reconstructie van historisch belangrijke gebouwen geldt niet meer.

Maak het goed, gemeente Leiden en herstel werelderfgoed in de binnenstad.

EEN LEIDSE DRUKKER HONDERDDERTIG JAAR HET VERHAAL VAN DRUKKERIJ DE BINK

Leiden drukkersstad. De grote namen uit heden maar vooral verleden zijn bekend: Brill, Elsevier, Sijthoff, de Rotagravure, Stoomdrukkerij IJdo, om er maar een paar te noemen. Wij kregen in handen een alerwaardigst boekje over een van de weinige nog springlevende en minder algemeen bekende middelgrote drukkersbedrijven met een rijke historie: *With Compliments. Drukkerij De Bink 130 jaar*. Uitgegeven als relatiegeschenk in 2013. Binnenwerk 58 blz. Het verhaal wordt verteld door de oudgediende Jan Eradus, met voorwoord door Lucas Mevius. Beiden lid van het managementteam (Jan vertrok in 2011), verantwoordelijk voor techniek en voor verkoop en personeelszaken. Hieronder een korte weergave.

Helaas is het bedrijfsarchief van de drukkerij in 1952 door de voortvarende nieuw aangetreden directeur (de eerste buiten de familie) radicaal weggegooid, een feit dat, zo lijkt het, in het boekje met enige trots wordt vermeld. Daarom moet de bedrijfshistoricus het nu met de overlevering en met naoorlogse gegevens doen. Welnu, *Cornelis de Bink* begon in 1882 met een klein drukkerijtje in een pand aan de Aalmarkt 13. Cornelis zou eerst een boekhandeltje hebben

Het meest rechtse pand met uithangbord was Aalmarkt 13.

gedreven in de Breestraat. Bij een boekhandel hoorde vroeger vaak ook de vervaardiging van klein drukwerk zoals visitekaartjes. De sprong naar een volwaardige drukkerij: "Handelsdrukkerij C. de Bink" was dus niet levensgroot. De aandrijving gebeurde aanvankelijk nog geheel met handkracht en in het genot van gaslicht. De naamgeving weerspiegelde de snelle evolutie: het werd "N.V. Snelpersdrukkerij C. de Bink & Zn".

Cornelis de Bink (heel Leids geboren op 3 October 1856, overleden 17 december 1917) huwde in 1883 Johanna Ro-

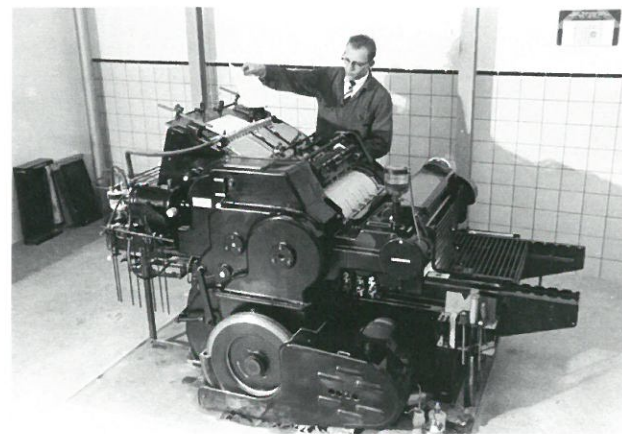
sina Sussenberg. Hun zoon *Nicolaas* (1884-1952) kwam bij vader in de zaak. Hij huwde Emma Kres. Zij kregen twee dochters: Johanna Rosina en daarna Emma. Familiegeschiedenis verhaalt dat de tweede kleindochter van de stichter in 1935 als eerste vrouw in Nederland het B-brevet zweefvliegen behaalde.

De zaken van de nieuwe drukkerij verliepen voorspoedig. Op een steenworp afstand van de eerste vestiging werd voor de somma van 4.100 gulden in 1895 een leegstaand pand aan de Stille Rijn 9 aangekocht. (De Stille Rijn ligt in het verlengde van de Apothekersdijk en tegenover de Aalmarkt.) Op dat adres was trouwens van 1838 tot 1878 drukkerij Hooiberg gevestigd geweest. In de eerste decennia van de twintigste eeuw groeide en bloeide de "Snelpersdrukkerij" De Bink uit tot een bedrijf van zo'n tiental werknemers.

Het tweede bedrijfspand, Stille Rijn 9.

Na het overlijden van Nicolaas de Bink, de tweede en met een laatste naamgever-directeur van het familiebedrijf, in 1952, werd de zaak verkocht aan de externe investeerders Andries & Harrie Visser uit Den Haag, resp. Werkendam

(geboren in 1900, resp. 1910). Zij trokken *Huig Schoonderwoerd* (1919-2006) als directeur aan. Hij was een gedreven vakman. Hij ging boven de zaak wonen. Snelle modernisering kwamen nu tot stand. De handzetterij werd opgedoekt. Met allerlei nieuwigheden werd gepioneerd, zoals het snijden van zelfklevend papier. Ter voorkoming van vastlopen van de snijmachine werd speksteenpoeder gebruikt. De boekdruk maakte plaats voor offsetdruk. Onder *Huig Schoonderwoerd* zou het personeelsbestand van tien naar dertig groeien.

Het bedrijf groeide in de wederopbouwjaren al snel uit zijn jasje en vanaf begin jaren zestig zon men op verhuizing. In 1971 kon een in opdracht gebouwd bedrijfspand

aan de Rooseveltstraat 3 in Leiden-Zuidwest worden betrokken. Voor ontwerp was verantwoordelijk het gerenommeerde architectenbureau van ir M.P. Schutte en G.H. Bellaard. Tot twee keer toe werd het gebouw uitgebreid, terwijl ook het pand van buurman De Bolster werd aangekocht en bij het complex werd getrokken.

In 1982 kwam zoonlief *Johan Schoonderwoerd* in de zaak. *Huig* nam afscheid in 1988 en overleed in 2006. Onder *Johan Schoonderwoerd* groeide het personeelsbestand van circa dertig naar zo'n zestig medewerkers. Bij koninklijke beschikking verwierf het bedrijf in 2006 de titel hofleverancier. Het afscheid van *Johan* in 2012 was mede aanleiding voor het hier samengevat en aantrekkelijk geïllustreerd boekje.

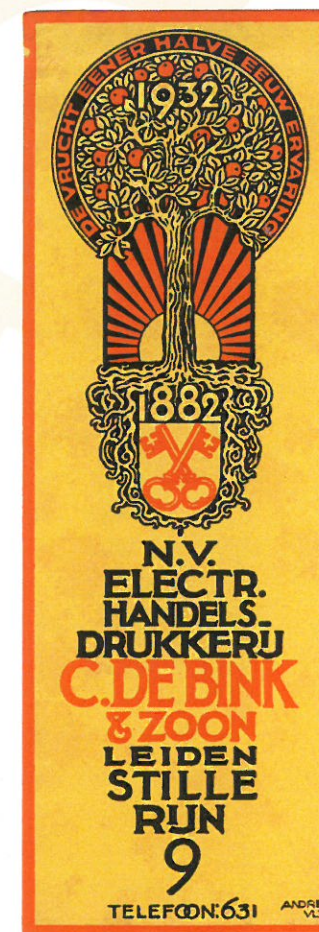
Een bijzondere voetnoot bij de drukkersgeschiedenis van firma De Bink is de ontdekking in de nalatenschap van de in 2006 overleden *Schoonderwoerd Senior* van een uitgebreide verzameling ex-librissen. De auteur van de bedrijfshistorie veronderstelt dat deze kostelijke drukwerkjes, waarvan vrijwel niemand het bestaan vermoedde, laat staan kende, voor het overgrote deel ter drukkerij is vervaardigd, meest in hoogdruk (boekdruk) uitgevoerd. Het boekje bevat tientallen fraaie reproducties van dit charmant klein drukwerk van een middelgroot bedrijf.

Het boekje is rijk geïllustreerd met historische foto's, bedrijfsfoto's uit de jaren zestig met werknemers als *Henk Neuteboom*, *Sjaak Sjardin*, *Arie Boezaard* en *Jan van der Voet* in de handzetterij, aan de proefpers enz., en ook met de ex-librissen is rijkelijk gestrooid. Ten slotte ontbreken uiteraard full colour opnamen van de huidige bedrijfsprocessen niet, zoals lamineren, foliedruk, mailing en de preeg.

N.B. Wie het boekje *With Compliments* zelf wil hebben, kan bij De Bink op de Rooseveltstraat 3 een gratis exemplaar afhalen na het sturen van een e-mail naar experience@bink.nl.

Gerard J. Telkamp

Met dank aan *Marco van der Krogt*, *Wim Balyon* en andere medewerkers van drukkerij De Bink.

Waar vind ik de Drukkerij, die mijn drukwerk SMAAKVOL, VLUG en BILLYK uitvoert?
Richt uw blik naar
LEIDEN STILLE RIJN 9
C. DE BINK & ZON
ELECTR. HANDELSDRUKKERIJ
In het wapen onzer stad vindt U als symbool den **DUBBELEN SLEUTEL**, die dit geheim voor U ontsluit.

Vloeiblaad!

André Vlaanderen

RUBRIEK MONUMENT

VAN NELLE FABRIEK WERELDERFGOED

Het heeft zo'n twintig jaar geduurd, maar nu heeft de Van Nelle Fabriek dan ook het hoogste platform bereikt: UNESCO Werelderfgoed. Nederland telt nu tien erkende werelderfgoederen, waaronder de Waddenzee, de Amsterdamse grachtengordel en de molens bij Kinderdijk.

De erkenning betekent, naast wereldwijde reclame voor het gebouw, dat de Nederlandse overheid zich verplicht tot goed beheer van de fabriek. De Rotterdamse burgemeester, Ahmed Aboutaleb, was zeer verguld met dit eerste Unesco-erfgoed in zijn stad. "Rotterdam is onbetwist de architectuurstad van Nederland. Ik ben dan ook ontzettend trots op onze nieuwe en historische iconen."

De Van Nelle Fabrik geldt als schoolvoorbeeld van het 'Nieuwe Bouwen', een nieuwe architectuurstroming in die dagen. Het ontwerp voor de fabriek kwam van de architecten A.J. Brinkman en L.C. van der Vlugt. Zij kregen als uitgangspunten voor hun ontwerp:

- het uiterlijk van de fabriek moet voortkomen uit de eisen, die aan het inwendige worden gesteld;
- bij het ontwerpen dient het menselijk aspect evenveel aandacht te krijgen als het mechanische; en

- extra kosten, aan de afwerking besteed, kunnen, zonder een onmiddellijk aanwijsbaar voordeel aan te tonen, toch verantwoord zijn.

Glazen Paleis

Deze uitgangspunten werden gesteld door Van Nelle-firmant en bouwheer C.H. (Kees) van der Leeuw, een briljante man, die veel invloed heeft gehad op de totstandkoming van wat in de volksmond het 'Glazen Paleis' heette.

Voordat de bouw van de fabriek begon, maakte Kees van der Leeuw in 1926 een reis naar Amerika, waar hij de eerste daglicht-fabrieken bezocht. De bouw van de Van Nelle-fabriek vond plaats in de jaren 1926-1930. Van der Leeuw opperde ook het idee voor de 'bonbonnière', de dakkoepel op de tabaksfabriek, waar hij een tearoom wilde inrichten om zijn relaties van

het prachtige uitzicht over de weilanden rond de stad te laten genieten.

In het begin van de jaren tachtig van de vorige eeuw werd de fabriek, weleens de mooiste fabriek van Nederland genoemd, rijksmonument. De onderneming was er tegen, vooral ook omdat men hinder voor de bedrijfsvoering vreesde. In de jaren negentig vond een omvangrijke restauratie plaats, waarmee 5,5 miljoen gulden gemoeid was. De totale restauratie werd begeleid door het architectenbureau Van den Broek & Bakema, de voortzetting van het architectenbureau Brinkman & Van der Vlugt.

In 1994 werd de fabriek genomineerd als werelderfgoed. Intussen was de firma Van Nelle uit het zicht verdwenen. De fabriek werd het onderkomen van talloze ontwerp-firma's en kreeg prestigieuze prijzen voor het hergebruik van industrieel erfgoed. (W.B.)

DE GEHEIMEN VAN EEN WERELDHAVEN

RDM- hoofdgebouw.

Ook een wereldhaven als Rotterdam heeft haar geheimen. Wie verwacht er, diep in de Rotterdamse haven met haar dynamiek en zakelijkheid, activiteiten van kunstenaars, een in het begin van de vorige eeuw gebouwd tuindorp en – meer voor de hand liggend – de gebouwen op het voormalige terrein van de Rotterdamse Droogdok Maatschappij? We zijn op Heijplaat, een uniek tuindorp.

Heijplaat is ontstaan als woonwijk voor arbeiders van de Rotterdamse Droogdok Maatschappij (RDM), die in 1904 begon met het onderhoud en de bouw van schepen. De RDM bevond zich op ruime afstand van de stad Rotterdam en was moeilijk bereikbaar voor werknemers. In 1914 werd de N.V. Bouwmaatschappij Heijplaat opgericht, die op-

dracht gaf voor het bouwen van een toendertijd moderne woonwijk in de vorm van een tuindorp. In het begin van de jaren twintig van de vorige eeuw was het tuindorp klaar en vormde het een gemeenschap op zichzelf met woningen, scholen, winkels en kerken. In de huidige bebouwing zijn nog duidelijk de structuren van het tuindorp te onderscheiden. Er wonen nu nog ongeveer 1400 mensen. Dat aantal loopt overigens terug.

Dan is er, even ten noorden van Heijplaat het quarantaine-terrein, een in 1934 door J.C. Snuif van Gemeentewerken Rotterdam ontworpen instelling. Het was de bedoeling dat schepelingen en landverhuizers met besmettelijke ziekten hier in afzondering zouden worden gehuisvest. Maar dat kwam er eigenlijk nooit van.

Vluchtelingen

De gebouwen, opgetrokken van baksteen en met zadeldaken, werden vooral gebruikt voor de huisvesting van vluchtelingen. Zoals voor de tijdelijke opvang van joodse vluchtelingen uit Duitsland en Oostenrijk. Toen in 1939 de kindertransporten uit Wenen op gang kwamen, werden de kinderen die niet via Hoek van Holland doorreisden

De ontsmettingsinrichting.

naar Engeland, ondergebracht in het quarantaine-centrum Heijplaat. De omstandigheden waren verre van ideaal. Maar ook Duitse militairen, tuberculosepatiënten, gerepatrieerde militairen uit Nederlands-Indië en, tussen 1953 en 1981, bejaarde psychiatrische patiënten van Maasoord werden hier gehuisvest.

Sinds 1980 is dit bijzondere complex in gebruik als atelier-ruimte voor enkele tientallen kunstenaars. Veel van de gebouwen zijn gekraakt. De gemeente is van plan op termijn een eind te maken aan deze situatie. Er worden nu contracten aangeboden om nog tien jaar te blijven, maar de bewoners moeten dan ook instemmen met een grondige revisie van de vaak in verval geraakte gebouwen. Het complex is sinds 2008 rijksmonument.

We vinden hier ook – unicum in het Rotterdamse havengebied – een strandje, waar, zoals duidelijk aangegeven op een bord, het verboden is om te zwemmen. Nu was dat ook niet direct de bedoeling, maar het strand heeft toch wel wat: Rotterdam aan zee!

De gebouwen van de vroegere RDM hebben inmiddels nieuwe bestemmingen gekregen of zijn er naar op weg. Hier gaat het om een belangrijk stuk historie van de Nederlandse scheepsbouw. De RDM startte in 1904 en groeide uit tot een belangrijke werf voor scheepsnieuwbouw, scheepsreparatie en machinebouw. In 1996 kwam het einde voor het bedrijf. In totaal werden hier 355 schepen gebouwd, vrijwel alle zeegaand, voor zowel de koopvaardij als de marine. Het bekendste op deze werf gebouwde schip is het s.s. Rotterdam, dat nu weer in de stad aan de kade ligt.

Onderzeebootloods

Voor de bouw van drie onderzeeërs van de koloniale K-klasse werd een aparte hal gebouwd in 1928/1929. Daar kon tegelijk aan drie schepen naast elkaar worden gewerkt. De loods werd in de jaren dertig enige keren uitgebreid. In totaal werden er bij de RDM zestien onderzeeboten ge-

bouwd. De laatste was de *Bruinvis*, die in 1994 aan de marine werd afgeleverd. Nu wordt er voor de loods een nieuwe bestemming gezocht.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog werkte de werf, zoals trouwens de hele Rotterdamse haven, gewoon door. In totaal werden 25 oorlogsschepen aan de Duitsers geleverd. Ook leverde de RDM pantserdeuren en ander materiaal voor de bunkers van de zogeheten Atlantikwall. In september 1944 richtte de bezetter grote vernielingen aan. Zo werden alle droogdokken tot zinken gebracht. Na de oorlog kreeg de RDM een sterke positie in de gespecialiseerde apparatenbouw. In de jaren zestig kwam een fusie tot stand met de Koninklijke Maatschappij De Schelde en de NV Motorenfabriek Thomassen.

Zo ontstond in maart 1966 het nieuwe bedrijf Rijn-Schel-

De onderzeebootloods en de onderzeeboothal van binnen.

de Machinefabrieken en Scheepswerven NV. Begin jaren zeventig kwam daar nog Verolme's Scheepswerven bij.

Ondergang

Begin 1983 werd het faillissement over RSV en daarmee ook over de RDM uitgesproken. De nog levensvatbare onderdelen – de afdelingen marine, werktuigbouw en zware apparatenbouw – werden ondergebracht in een nieuwe vennootschap, RDM Nederland BV, eigendom van de overheid.

De marinebouw kreeg een flinke stimulans door de opdracht voor de bouw van onderzeeboten van de Walrusklasse voor de Koninklijke Marine. Een opdracht voor de levering van onderzeeboten aan Taiwan ging vanwege politieke druk door communistisch China niet door. Er kwamen steeds minder scheepsbouworders, terwijl de opdrachten voor technologische apparaten en systemen toenamen. Tegen de achtergrond van die ontwikkeling kreeg het bedrijf de naam RDM Technology.

Rotterdam aan zee!

In 1991 werden de twee resterende bedrijven door de overheid verkocht aan de Royal Begemann Group van 'bedrijvendokter' Joep van den Nieuwenhuyzen. Het bedrijf werd ondergebracht in een nieuwe vennootschap: RDM Technology Holding BV. Met het gereedkomen van de Nederlandse onderzeeboot-order en het uitblijven van voldoende nieuwe orders waren in de eerste helft van de jaren negentig twee grote reorganisaties nodig. Het personeelsbestand daalde in deze periode van bijna 1200 tot 450 werknemers.

Een van de betere woningen in tuindorp Heijplaat.

In 1996 werden deze BV's uit de Begemann Group gehaald en aan Joep van den Nieuwenhuyzen als privépersoon verkocht. Dit kan gezien worden als het einde van de echte scheepsbouwactiviteiten van de RDM. Het werfterrein met opstallen kwam in bezit van de gemeente Rotterdam. Later heeft het Rotterdamse Havenbedrijf het terrein uiteindelijk in eeuwigdurende erfpacht genomen, toen deze gemeentelijke afdeling in 2003 zelfstandig werd.

RDM Campus

Wat is de toekomst voor grond en gebouwen? Op het terrein van RDM is inmiddels RDM Campus gerealiseerd. Onder het motto Research, Design en Manufacturing (RDM dus) wordt dit terrein ontwikkeld tot een unieke vestigingslocatie en broedplaats voor de creatieve en innovatieve maakindustrieën.

Het middelpunt van RDM Campus is de voormalige machinehal RDM Innovation Dock. Hier hebben vanaf 2009 de studenten van de technische opleidingen van de Hogeschool Rotterdam hun intrek genomen. Ook de leerlingen van het Albeda College volgen hier hun lessen. Onderwijs en techniek en het samenspel daarvan zijn hier erg belangrijk.

Het RDM-terrein en zijn gebouwen vormen samen met het Quarantaineterrein en het tuindorp Heijplaat een bijzondere plek in het uitgebreide en dynamische havengebied van Rotterdam. Een enclave van hoge cultuurhistorische waarde, te vergelijken met plekken als Delfshaven en het Scheepvaartkwartier. Het ziet er nu naar uit dat deze plek goeddeels behouden zal blijven en ook in de toekomst een functie zal hebben. (W.B.)

Bronnen

H. Moscoviter, Kunstenaars in plaats van tyfuslijders, Rotterdam 1993.

www.architectuurinrotterdam.nl

www.heijplaat.com/quarantaine_inrchtng.html

G.R. de Weger, informatiebulletin FIEN, 24 mei 2014.

ONDERGANG DREIGT VOOR SURINAAMS LICHTSCHIP

Voor het lichtschip Suriname Rivier dreigt de ondergang. Er is 25.000 euro nodig om het verdere verval van het schip te voorkomen. Een subsidie van deze omvang is echter afgewezen door de Surinaamse instanties, waarbij de moeizame politieke verhoudingen tussen ons land en Suriname een rol hebben gespeeld, zo meent het projectteam, bestaande uit Walter Haentjens en Steven Gerritsen.

Ondanks deze tegenslag is het met bescheiden middelen en een grote inzet van vrijwilligers toch gelukt het lichtschip, een uniek stukje maritiem erfgoed, een plaats te geven in het Openluchtmuseum Fort Nieuw Amsterdam. Er zal een uiterste poging worden gedaan om de voor 'stabilisatie' benodigde 25.000 euro bijeen te brengen.

Wanneer dat niet lukt zal vijf jaar werken voor niets zijn geweest. Het schip, een drijvende vuurtoren, ligt achter de dijk van Fort Nieuw Amsterdam, district Commewijne, Suriname. Het is het tweede stalen lichtschip dat in ons land werd gebouwd. Het is gemaakt bij de werf Conrad in

Haarlem en werd in 1910 te water gelaten. Kapitein Johannes Franciscus Wijsmuller (1876-1923), een zeeman van formaat, bracht het schip in 1911 zeilend naar Suriname, waar het zeilschip weer omgebouwd werd tot lichtschip.

In ons land steunt de Nederlandse Vuurtoren Vereniging deze poging om Nederlands maritiem erfgoed te behouden. Bijdragen kunnen worden overgemaakt op ING rekeningnummer NL09 INGB 0000 435485, t.n.v. penningmeester NVV, Boxmeer, met vermelding Behoud Lichtschip. Als ontvangstbewijs zal een op naam gesteld restauratiecertificaat worden toegezonden. (W.B.)

NIEUWE ERFGOEDWET: BETERE BESCHERMING

Het behoud en beheer van het Nederlandse erfgoed is momenteel geregeld in verschillende specifieke regelingen en wetten. In het voorstel voor een nieuwe Erfgoedwet (die moet ingaan in 2016) voegt minister Bussemaker alle wetten en regelingen samen en voegt zij enkele maatregelen ter bescherming toe. Hiermee wordt de uitvoering van de wetten eenvoudiger en is ons cultuurbezit beter beschermd.

Cultureel erfgoed is belangrijk voor het verhaal over de geschiedenis van Nederland. Maar het is ook een belangrijke inspiratiebron voor vernieuwing in vormgeving en ruimtelijke ontwikkeling en het heeft een belangrijke economische waarde. Met ons cultureel erfgoed moeten we zorgvuldig omgaan," aldus minister Bussemaker.

Enkele belangrijke punten uit de nieuwe wet:

- * Er is een regeling voorgesteld voor een zorgvuldige besluitvorming over het afstoten van cultuurgoederen en collecties door overheden. Als provincies, gemeenten of het Rijk objecten willen verkopen, moeten zij eerst een deskundigheidsadvies daarover inwinnen. Een com-

missie van experts onderzoekt vervolgens of het gaat om objecten van een bijzonder cultuurhistorisch belang of wetenschappelijke betekenis voor het Nederlands cultuurbezit.

- * Het wetsvoorstel regelt ook dat de minister verplicht is cultuurgoederen of collecties van grote kwaliteit aan de rijkscollectie toe te voegen, als de eigenaar niet langer in staat is om die te beheren en deze wil schenken aan de staat. Zo raken wij belangrijk cultuurbezit niet kwijt. Musea en andere partijen kunnen voortaan beschermd cultuurgoed kopen dat naar het buitenland dreigt te verdwijnen. Nu kan alleen de staat dat doen.
- * De zorg voor de rijkscollectie is nu ook privaatrechtelijk geregeld. Het wetsvoorstel regelt dat de financiering van het beheer van de collectie structureel wordt geregeld. Rijksmusea krijgen voortaan een structurele bekostiging voor de rijkscollectie en ze vallen daarmee niet meer onder de vierjaarlijkse subsidievestigingen. De publiekstaken van de musea vallen niet onder deze structurele bekostiging.
- * Het wetsvoorstel biedt ook een betere bescherming van scheepswrakken.
- * Na de verwerking van de adviezen van de Raad voor Cultuur, provincies (IPO) en gemeenten (VNG) start de internetconsultatie (www.internetconsultatie.nl/erfgoedwet), waarbij burgers en belanghebbenden gedurende vier weken kunnen reageren op het wetsvoorstel (www.youtube.com/watch?v=81Uhx4F-ZnO)

(Ministerie van OCW)

VERKEERSTOREN YPENBURG KLAAR VOOR HERGEBRUIK

De verkeerstoren van het vroegere vliegveld Ypenburg staat er weer als nieuw bij.

Vliegveld Ypenburg werd in 1936 geopend, aanvankelijk als terrein voor sportvliegers; na de Tweede We-

reldoorlog werd het definitief een militaire vliegbasis. Ypenburg diende lange tijd ook als het terrein waar de koninklijke familie haar gasten zag komen en vertrekken. Pieter van Vollenhoven is er nog gelegerd geweest. In 1992 is het vliegveld wegens bezuinigingen voorgoed gesloten. Daarna maakten de luchtvaartactiviteiten plaats voor een woonwijk.

Naast de landingsbaan werd in 1936 de zeshoekige verkeerstoren gebouwd naar een ontwerp van architect Prins, van de Genie. De verkeerstoren staat nu als een markant gebouw, verwijzend naar het verleden, in de Vinex-wijk.

De toren bestaat uit drie bouwlagen met daarnaast een éénlaags bouwvolume. De toren is heel functioneel vormgegeven, waarbij de derde verdieping zich kenmerkt door de glazen koepel met rondom zicht op het omringende terrein. Met zijn vorm en het gebruik van glas, baksteen en staal voegt het gebouw zich naar het voormalige stati-

onsgebouw van de architecten Brinkman en Van der Vlugt aan de andere kant van Ypenburg. Omstreeks 1960 werd de toren bekleed met een groene metaalplaat, waarmee het militaire karakter van de toren werd versterkt.

In april jl. werd begonnen met de restauratie van de toren in opdracht van BOEi, de organisatie die zich richt op het hergebruik van industrieel erfgoed en die sinds 2009 eigenaar is van de toren. De afgelopen jaren heeft BOEi

de ruimte beschikbaar gesteld aan lichtkunstenaars en zo groeide in de wijk de waardering voor het gebouw.

Bij de restauratie is het staal opgeknapt en geschilderd, de beglazing en de dakbedekking werden vervangen en er is een nieuwe houten omloop gekomen. Daarmee is de verkeerstoren, zo'n 90 m² verdeeld over drie kamers en een uitkijksplatform, te huur of te koop voor ondernemers die zich hier helemaal op hun plek voelen. (BOEi)

AGRARISCH ERFGOED IN DE HOGE MORS

Restanten van oude bedrijvigheid vindt men in Leiden ook op soms onverwachte plaatsen buiten de singels. Het gaat dan om gebied dat vroeger Leidse buurgemeenten toebehoorde. Zo werd de Mors, het gebied ten westen van spoorlijn en Galgewater, in drie fasen van de gemeente Oegstgeest geannexeerd. Het grootste stuk pas in 1965, toen Oegstgeest het dijkdorpje Hoge Mors moest afstaan. Recent onderzoek van gemeentelijke bouwhistorici bevestigt het bestaan van eeuwenoude agrarische bedrijvigheid in de buurtschap Hoge Mors. Helaas moest het desbetreffend pand Hoge Morsweg 110 het loodje leggen voor nieuwbouw, terwijl ook geen replica gepland is, zoals bij de oude bollenschuur van nummer 111 het geval is geweest. Onderzoek voordat het te laat is... Met dank voor deze copublicatie aan de redactie van wijkblad *Morsetekens*. (Redactie StielZ, GJT.)

Rijnland - Oude Archieven van het hoogheemraadschap – OAR 1255-1857, P. Bilderbeek, Uitsnede "Chaerte vande ghelegentheit ofte coers vanden Rhiijn met de oude Waeterloosijnghe ghenamt het Mallegat, Streckende van de Stadt Leyden tot in de Noord Zee" 1627

17de-eeuwse bebouwing aan de Hoge Morsweg

In maart dit jaar onderzochten de bouwhistorici van Erfgoed Leiden en Omstreken (ELO) Hoge Morsweg 110. Het onderzoek vond plaats in het kader van de eerder verleende sloopvergunning. Op het eerste zicht leek het pand historisch weinig waardevol. Het was grotendeels tot stand

gekomen in de late negentiende eeuw en sterk verbouwd in de jaren 60. Bij nader onderzoek werden echter ook vroeg-zeventiende-eeuwse elementen aangetroffen. Deze oude elementen vertellen meer over de bijzondere historische plek.

Van oudsher was de Hoge Morsweg een uitvalsroute langs de Rijn. Voorafgaand aan het Beleg van Leiden (1573-1574) zijn in de omgeving van Leiden alle gebouwen, bomen en schuttingen gesloopt. Dit om het zicht vanaf de stadswallen vrij te maken, zodat men de oprukkende Spanjaarden op tijd zag naderen. Dit maakt het zeer aannemelijk dat de oudste bebouwing op de Hoge Morsweg van na 1574 is.

Op een kaart van P. Bilderbeek uit 1627 is te zien dat er een stuk of tien boerderijen aan de Rijnzijde langs de Morsweg stonden. Ze zijn te herkennen door een hooiberg aan de achterzijde. Uit verder onderzoek is gebleken dat bijna al deze panden vandaag de dag nog bestaan. Deze oorspronkelijke boerderijen van zo'n vierhonderd jaar oud zijn te herkennen aan de langwerpige vorm. Ze hebben één bouwlaag met kap en de (voormalige) voordeur bevindt zich niet aan de straat maar in de zijgevel.

Net zoals Hoge Morsweg 110 staat er op deze plek een tiental panden met weinig bijzondere voorgevels maar historisch waardevolle casco's van oude boerderijen, die rond het jaar 1600 zijn gebouwd.

Pieter-Jan De Vos, bouwhistoricus ELO

Hoge Morsweg 110 (maart 2014 - ELO)

UIT LEIDEN EN REGIO

CULTUURHISTORISCHE ATLAS

Tijdens een bijeenkomst in de Meelfabriek is begin juli de Cultuurhistorische Atlas en de nieuwe website van Erfgoed Leiden en Omstreken gelanceerd. De lancering van de nieuwe website is een van de laatste stappen in het eenwordingsproces van de voormalige afdeling Monumenten & Archeologie en het voormalige Regionaal Archief Leiden. Dankzij de Cultuurhistorische Atlas kan Leids erfgoed al in een vroeg stadium in bestemmingsplannen worden opgenomen. (Gemeente Leiden)

NIEUWE MONUMENTEN

Leiden heeft er sinds kort twee monumenten bij: de bunker uit de Tweede Wereldoorlog aan de Morsweg en de Staats-spoorbrug in de Haagweg.

De spoorbrug is de laatste hefbrug in Leiden. De brug heeft vier identieke betonnen heftorens, die zo'n vier meter hoog zijn. Midden op de torens staan evenwichtswielen waar grote basaltblokken aan hangen als contragewicht. De brug is in 1942 gebouwd door Stork-Hijssch in Haarlem.

De bunker aan de Morsweg is in de periode 1942-1944 gebouwd door de Wehrmacht als onderdeel van het kustverdedigingsprogramma Atlantikwall. Het was een communicatiebunker in het door de Duitsers aangelegde eigen telefoonnet. Na de oorlog heeft men geprobeerd de bunker op te blazen, maar dat is niet gelukt.

MONUMENTAAL HEK GERED

Een beetje verscholen aan het eind van de Noorderstraat (zijstraat van de Langegracht) is een gemeentelijk monument te vinden dat in een erbarmelijke conditie is. Roestig en vervelend staat het bedoelde hek op de grond in plaats dat het vrij in zijn hengels hangt. Er groeien zelfs planten aan de onderkant. STIEL werd op deze teloorgang gewezen door Houtmarkt-bewoner Pim Plasmeijer, die het niet kan aanzien dat het historische hek langzaam maar zeker de geest gaat geven.

Het zwaaiehek gaf toegang tot het terrein van de gemeentereiniging, die op die plek in 1913 haar onderkomen kreeg, compleet met moderne kantoren in chaletstijl. Sinds de jaren tachtig is het gebiedje openbaar en kwam er groen, ook een basketbalveldje en bovendien werden

de kantoren als wooneenheden in gebruik genomen. Dat dit bijna verloren officiële monumentje niet eerder werd aangepakt, komt omdat diverse afdelingen van de gemeente taken aan elkaar aan het overdragen waren. Dan kan het voorkomen, aldus een woordvoerder van de gemeente, dat een object soms even uit beeld is, zeker als het niet zo in het oog loopt, zoals dit wat achteraf staande toegangspoortje. De gemeente heeft in elk geval na de melding aangegeven er zo spoedig mogelijk werk van te gaan maken. Waarvan akte. (HvK)

Expositie Leiderdorps museum
"De groei van ons dorp".

Van Diepeningenlaan 110,

Woensdag 14-17 uur, Zaterdag 10.30-12.30,
Zondag 14-16 uur. Tot 1 maart 2014.

Veel, wellicht teveel, gaat online tegenwoordig. Zo maken ook wij veel meer gebruik van de website om actuele zaken te vermelden. Soms zijn er echter gebeurtenissen, bijeenkomsten die op korte termijn voor belangstellenden van belang zijn. Dan sturen wij een bericht rond per email. Wilt u op de hoogte blijven op die manier? Dan graag uw emailadres naar info@stiel-leiden.nl, als we dat al niet hebben.

HOOFDKANTOOR KONINKLIJKE SANDERS NOG IN GOEDE STAAT

In april 2003 werden de laatste spullen uit het hoofdkantoor van "Koninklijke Zeep-Eau de cologne- en Parfumerieën-fabriek v/h Sanders & Co N.V." aan de Zoeterwoudseweg overgebracht naar het Brabantse Vlijmen. Daardoor verdween na ruim anderhalve eeuw een van de oudste fabrieken definitief uit Leiden. Eerder verhuisde Sanders in 1978 van het Levendaal naar Haarlem en Vlijmen, maar in 1984 keerde het hoofdkantoor terug. De directie wilde niet in Vlijmen wonen. Ze wilden naar de Randstad, want "daar gebeurde het". Het leven in Brabant is aardig en gemoedelijk, maar ze vinden ons westerlingen veel te direct, vinden dat we een veel te grote mond hebben. (Uit Stielz 2003)

Het hoofdkantoor is nog goed te zien vanaf de 5 Mei-brug en ligt achter de Praxis aan de Zoeterwoudseweg. Het lijkt in goede staat met originele onderdelen zoals een trappenhuis maar ook de diverse kantoorruimten zien er nog uit alsof het gebouw kort geleden nog in gebruik was. (JG/PW)

'TASTBAAR GEHEUGEN': 150 JAAR ZORGEN OVER EN VOOR MONUMENTEN

Rond de Open Monumentendagen verscheen bij uitgeverij Primavera Pers het boek 'Tastbaar geheugen'.

Het boek, met veel historische en actuele foto's, geeft een overzicht van bijzondere monumenten in de stad, zoals het Herenlogement, de verdwenen en nog bestaande stadspoorten, sociëteit Minerva, de Meelfabriek, de Burcht en de Leidse singels.

HVOL-secretaris Miep Smitsloo-de Graaff interviewde tien personen die al decennia lang een belangrijke rol spe-

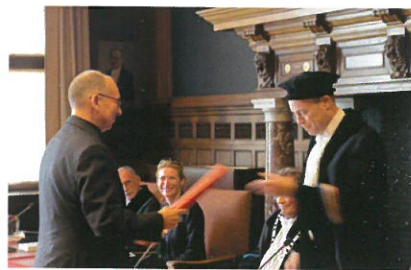
len bij het behoud en de restauratie van de Leidse monumenten.

De eindredactie is in handen van Rudi van Maanen, Cor Smit en Esther Starkenburg. Het werk wordt opgedragen aan Cees Waal (1943-2011), oud-wethouder en oud-voorzitter van de Historische Vereniging Oud Leiden. Hij drukte tien jaar zijn stempel op het Leidse monumentenbeleid en speelde een grote rol bij de integrale aanpak van de stadsvernieuwing in de jaren zeventig van de vorige eeuw.

Het boek telt 184 pagina's en kost € 19,50. Het is verkrijgbaar bij de bekende boekhandels in Leiden.

DE LEIDSE FABRIEKSKINDEREN, KINDERARBEID, INDUSTRIALISATIE EN SAMENLEVING IN EEN HOLLANDSE STAD 1800-1914

Met dit prachtige boek, 528 pagina's dik, promoveerde Cor Smit op 27 augustus in het Academiegebouw van de

Universiteit Utrecht. Onder grote belangstelling van half Leiden verdedigde hij met goed resultaat zijn proefschrift als bovenstaand en is nu dus dr. C.B.A. Smit. Samen met Gingko Uitgeverij is het goed boek en naslagwerk geworden want allerlei historische gegevens over Leiden die u nog niet wist, kunt u hier vinden.

STUDENTENWONINGEN IN MEELFABRIEK

Begin volgend jaar wordt begonnen met de bouw van studentenwoningen bij de Leidse Meelfabriek langs de Waardgracht, in opdracht van studentenhuisvester DUWO/SLS. Daarna begint aan de kant van de Zijlsingel de ontwikkeling van Fitness & Spa. Voor de realisatie hiervan wordt architect Peter Zumthor vervangen door het Britse architectenbureau David Chipperfield Architects.

Directeur conceptontwikkeling Margot Simons van de Meelfabriek heeft dit verklaard op de site Sleutelstad.nl. Dat Zumthor aan de kant is geschoven, is volgens haar vooral te wijten aan het gebrek aan tempo van het bureau Zumthor. "Het heeft allemaal te lang geduurd."

De belangstelling voor wonen in de Meelfabriek is nog altijd groot. In totaal zijn er al meer dan 2400 inschrijvingen.

ADVERTENTIE

Zie voor binnengekomen actuele

informatie de website

www.stiel-leiden.nl

onder nieuws

suzanne 20 fischer
bouwhistorisch onderzoek e eeuwse monumenten

gsm 06.54 78 77 56 mail@suzannefischer.nl
hofbrouckerlaan 10 2341 LN oegstgeest tel. 071.7850073
www.suzannefischer.nl

Nu in de Lakenhal:

7 EEUWEN LEIDS LAKEN

3 mei t/m medio 2015